

РАЗГОВОР С БОРИС НОРМАН

Т. Д.: Борис Юстинович, как се насочихте към българистиката?

Б. Н.: Честно казано, виждам в това донякъде пръст на съдбата. Или, ако цитирам едно известно руско изречение (не съвсем сериозно): „Съдба играет човеком, а човек играет на трубе“ (букв. „Съдбата си играе с човека, а той свири на тромпет“, т.е. съдбата е тази, която решава в живота ни, човекът няма власт над нея, остава му само безгрижно да свири на тромпет). През 1961 година, когато завършвах средно училище в град Талин (Естония), не се съмнявах, че според своите интереси и възможности съм хуманитарист. Насочих се към филологията, и то към немската, защото в училище обичах този предмет и ми се удаваше. Заминах за Ленинград, издържах изпитите в Ленинградския университет (конкурсът тогава беше много сериозен) и се записах немска филология. Обаче минаха, не минаха два-три дни, викат ме в приемната комисия и казват: „Да, оценките Ви наистина са много добри. Но студентите от тази специалност задължително учат и военна специалност, за да станат накрая офицери преводачи. А Вие, както пише в медицинската Ви справка, сте късоглед. И това ще Ви попречи“. „А какво да правя тогава?“ – попитах. „Ами изберете си някоя друга специалност, където медицинските изисквания не са толкова строги. Например славянска филология.“ „Това пък какво е?“ „Ето например българска филология – там конкурсът не е толкова сериозен.“ Така всъщност, без да искам и без да зная нещо по-специално за България, станах българист. Съвсем случайно!

Но годините на следването в Ленинградския университет бяха за мен много интересни и полезни. Имахме много добри преподаватели по теоретическа и практическа граматика на българския език (Т. П. Чернова, Г. В. Крилова, Е. А. Захаревич), много добър специалист по българска литература – В. Д. Андреев. А дипломната си работа писах под ръководство на проф. Юрий Сергеевич Маслов – най-изтъкнатия съветски българист. Самата атмосфера на следването (неслучайно сега за 60-те години в Съветския съюз се говори като за времето на „пролетното затопляне“ – „оттепель“) силно ме ентусиазираше: вземах участие в различни форми на студентския живот, пишех научни доклади, правех стенвестник и др. В четвърти курс вече говорех български сносно и

дори се осмелих да постъпя като преводач на сезонна работа в една туристическа фирма. Това беше моят първи допир с „живи“ българи и тези ярки впечатления останаха в паметта ми за цял живот. С някои от тези туристи поддържахме връзка в продължение на десетки години.

Завърших Ленинградския университет с отличие. Това беше 1966 година, бях на 21 години, но мога да се похваля, че вече имах една публикувана статия и препоръка за докторантура (или както ние все още казваме – аспирантура), получена от Научния съвет на Филологическия факултет.

И без да му мисля много, се насочих към столицата на Белоруската ССР (сегашна Беларус) – Минск, където в Белоруския държавен университет точно през същата 1966 година се формираше Катедрата по славянско езиковедство, начело на която застана проф. Адам Супрун, току-що защитил своята докторска дисертация. Нямах в Белорусия никакви роднински връзки, нито културни предпочитания, нито опит за живеене и общуване – тя беше все още република от великия Съветски съюз и това беше достатъчно. И това, че попаднах там, пак може да се смята за прищявка на съдбата.

В Минск веднага започнах да преподавам български на студентите, следващи руска или белоруската филология. Естествено, за тях имаше и по-важни („профилиращи“) дисциплини, но все пак два часа български език седмично в продължение на две академични години даваха своя резултат. Освен български се преподаваха и другите славянски езици – полски (който за студентите бе най-привлекателен), чешки, сърбохърватски и др. Общо взето, курсът по славянски език беше сравнително кратък и имаше по-скоро общообразователни и съпоставителни цели. Но за студентите той беше в известен смисъл „прозорец към света“, защото още нямаше сегашната свобода на пътувания и контакти, нямаше интернет и телевизия в днешния ѝ вид. Но да четеш книги и списания на чужд език, да придобиеш знания за културата на един друг народ – това се ценеше много.

Едновременно с преподаването се захванах и с научна работа, включително в областта на българистиката. Кандидатската ми дисертация, защитена през 1969 година, бе посветена на възвратните глаголи в българския език и първата ми научна книга – *Переходность, залог, возвратность* (1972) – също.

А след разпадането на Съветския съюз възникна проблемът да се подготвят в Беларус национални кадри за преводачи, редактори, преподаватели, владеещи славянски езици. И от 1994 година българската филология бе включена в списъка на основните специалности в Бела-

руския университет (тя се обявява веднъж на всеки три или четири години). Досега вече сме имали четири випуска българисти, като поредният се очаква през 2016 година.

Т. Д.: Кога започнаха научните Ви контакти с български езиковеди и с кого най-често общувахте?

Б. Н.: Първите ми контакти с българските езиковеди се осъществиха през 1968 година, когато пристигнах в София, за да се занимавам с научна работа (на руски казано – „стажировка“). За научен ръководител си избрах проф. Стоян Стоянов, който малко преди това бе публикувал една статия за залога на българския глагол (а тъкмо това беше моята тема). Проф. Стоянов дълго ме разпитва: дали наистина споделям неговите научни възгледи, не клоня ли към концепциите на неговите опоненти, и накрая великодушно се съгласи да ме ръководи. Впрочем аз бях достатъчно самостоятелен в това отношение и не го отегчавах с въпроси от научен характер.

Голямо влияние върху мен оказа проф. Любомир Андрейчин, и то не само със своите многобройни и задълбочени трудове, а и като човек – личност мъдра, добра и търпелива. Веднъж ме покани на гости и атмосферата на неговия дом се запечата в моята памет като образец на жилището на истинския учен.

Най-близък от българските езиковеди ми беше проф. Светомир Иванчев. Извънредно интелигентен човек, абсолютно европейски по държание и начин на мислене, дълбок и тънък в изследванията, той излъчваше особено обаяние. Щастлив съм, че в течение на редица години си сътрудничихме в рамките на българско-беларуските научни проекти, както и с това, че поддържах и поддържам научни връзки с неговите най-близки колеги и ученици (Дина Станишева, Янко Бъчваров, Маргарита Младенова, Найда Иванова и др.).

За проф. Дина Станишева би трябвало да кажа специално няколко думи. Жена с драматична съдба, съединила в себе си две култури – руската и българската, тя проявяваше към мен и други беларуски колеги внимание и подкрепа.

Може би най-ярката личност от моите български приятели и познати беше професор Мирослав Янакиев – талантлив, всезнаещ и фанатично предан на своите идеи. Написаната от него заедно с Надежда Котова *Граматика на българския език* завинаги ще остане паметник на научното себеотрицание и упоритост.

Поддържах през изминалите години приятелски отношения и с други български езиковеди – Стефан Брезински, Руселина Ницолова, Сте-

фана Димитрова, Михаил Виденов и други, като се стараех винаги да открия у тях интересни идеи и привлекателни човешки черти.

През 70-те – 80-те години на миналия век при нас в Минск работеха като лектори по български език такива известни езиковеди, като Блажо Блажев, Русин Русинов, Цветан Йотов, а това допринасяше за размяната на научни идеи, за академичното сътрудничество и личното общуване.

Всичко това ме е формирало като българист и ми позволява днес да твърдя, че продължавам делото на своите учители и на по-възрастните колеги.

Т. Д.: През 1980 г. излиза *Вашият Болгарский язык*. Често ли се връщате към неговото написване?

Б. Н.: Излизането на книгата беше много важен момент не само за мене, но и за нашите студенти, които по този начин получиха тъй необходимото за тях помагало. Всъщност аз обобщих в тая книга своя повече от 10-годишен преподавателски опит: в основата на помагалото са моите лекции. Но интересното е (пак „прищявка на съдбата“!), че аз нямах намерение да подготвям и да издавам тази книга. Обаче тогава в Съветския съюз съществуваше специална организация – Научно-методически съвет към Министерството на образованието, който координираше всички усилия в областта на филологията: създаването на нови учебни планове, програми, помагала и др. Аз бях член на тази институция. И на едно от заседанията моята по-възрастна колега Александра Широкова, професор бохемист от Москва, подхвърли: „А защо нямаме учебници по славянски езици, които се изучават като втори или трети език, например за русисти? Нека колегата Борис Норман ни даде пример и напише такова помагало по български език!“. Това беше тласък за написването на моя *Български език*. Може да се каже, че той изигра определена роля, появиха се редица нови по-специализирани помагала. Но при нас, в Минск, студентите доста активно продължават да използват книгата.

Т. Д.: Кандидатската Ви дисертация е върху възвратните конструкции в българския език, работили сте под ръководството на А. Е. Супрун. До какви изводи стигахте с авторитетния славист по темата за българската граматична възвратност и като цяло за структурата на българския език?

Б. Н.: Темата за възвратните глаголи и конструкциите, в които те участват, ме вълнуваше още от студентските години (макар че попаднах на нея случайно). В дипломната си работа се постарях да обясня

природата и възникването на някои специфични български форми и конструкции, сред които такива като *Пиет ми се вода* или *Не ми се бие детето*. Според мен българският език пълноценно е използвал това мобилно граматично средство – морфемата *се*, за да изрази цял ред разнообразни граматични значения: безлични, модални, пасивни и др. Още тогава си задавах въпроса: как трябва да разбираме, да речем, фразата *Тъй ли се посреща българин?* от „Бай Ганьо“. Или табелките в градинките: *По тревата не се ходи?* Ясно е, че това не е констатация, не е утвърждаване на факта, а израз на възможност, необходимост или забрана: ‘тъй ли **трябва да се посреща българин?**’ или ‘по тревата не **бива (забранено е) да се ходи**’ и т.н. После, докато бях докторант, продължих да се занимавам с тази проблематика, като постепенно разширявах кръга на интересите си в посока към различни глаголни категории, синтактични модели, съпоставително проучване на другите славянски езици и др.

Колкото до професор Адам Евгениевич Супрун, той беше славист с широк профил, който особено задълбочено беше изследвал славянските числителни, а по-късно и речевата дейност, но българският глагол изобщо не го занимаваше. И важното е, че той ми предоставяше пълна свобода в моите научни търсения. Имах щастието да работя при Супрун и със Супрун. Въобще смятам, че първото правило на научния ръководител е да не пречи на младия изследовател.

Т. Д.: Големият Ви докторат е посветен на синтаксиса на речевата дейност и на простото изречение, а научен консултант пак е А. Е. Супрун. Как повлия той върху формирането на Вашите лингвистични възгледи?

Б. Н.: И тук ролята на Адам Супрун беше минимална: да не ми пречи в моите търсения и да ме насърчава за новите неизследвани области на езика, в това число и с помощта на експерименталните психолингвистични методи. Освен това самият проф. Супрун през тези (80-те) години се интересуваше много от проблемите на речевата дейност, психолингвистиката и т.н. Макар че беше автор на редица училищни помагала по руски език, Супрун се стремеше да се придържа към по-мекото, по-толерантното възприемане на езиковата норма. Когато го питаха: „Адам Евгениевич, а как е по-правилно да се каже: така или по друг начин?“, той се дразнеше и казваше сърдито: „Както го кажа, точно така е вярно!“. Същото очевидно се отнасяше за всеки носител на езика: човек трябва повече да вярва на себе си, да чувства повече свобода в езика! И тази идеология, естествено, не убягваше от вниманието ми.

Темата на моята докторска дисертация (или както се казва сега в България – голям докторат) – *Синтаксис речевой деятельности*, бе свързана с различно разбиране на синтаксиса. Съществува синтаксис на езика – това е съвкупността от правилата, по които се строят изреченията и словосъчетанията. Съществува синтаксис на речта – това е описание на огромното количество значително по-различни изкази. И трябва да съществува и трети дял – синтаксис на речевата дейност, който да обяснява как езиковите модели се възплъщават в речевата реалност: как се преобразуват, как се съотнасят един с друг, какво става с тях в съзнанието на носителя на езика... Всичко това продължава да ме интересува и до днес.

Вие ме питахте за ролята на Адам Супрун. Бих казал, че влиянието му върху мен е предимно в общочовешки и психологически план. Аз го възприемах винаги като по-възрастен и по-опитен колега, което впрочем никак не ни пречеше да поддържаме много тесни (включително и семейни) отношения. Разбрах вътрешните състояния на своя учител (а и трудностите в неговия живот не бяха малко) и доколкото можех, винаги го поддържах. А той умееше да го цени.

Т. Д.: *Лингвистика každого дня* – по-различна ли е лингвистиката на всекидневието?

Б. Н.: Всъщност заглавието *Лингвистика každого дня* на български означава именно *лингвистика на всекидневието*. Когато писах книгата (тя има две издания – през 1991 г. и през 2004 г.), имах предвид това, че обикновеният човек (без филологическо образование и дори без образование въобще), като говори и слуша, спазва определени правила. Той може да няма никакво понятие за комбинаторните особености на палаталните съгласни или за съставното именно сказуемо (и естествено, не знае тези термини), но той владее цяла система от езикови единици, образци, модели, което му позволява да участва пълноценно в комуникацията. Разбира се, обемът на тези знания е относителен. Но е напълно достатъчно човек да може да поддържа разговор на теми, които познава добре, да попълни анкета, да прочете вестник или да изпее песен... (Точно това са названията на главите в моята *Лингвистика každого дня: Документът, Рекламата, Вестникът, Песента, Творчеството...*)

Днес една от перспективните насоки в езикознанието е именно „наивната лингвистика“: учените искат да знаят какви езикови знания реално се съдържат в главата на обикновения човек, което му позволява да бъде член на езиковата общност. Тези знания могат по нещо да се различават от ония правила, които са посочени в публикуваните граматики, затова е много важно да осъзнаем, че лингвистиката трябва да се развива...

Т. Д.: Преоткрихте ли категорията *говорещ човек* след *Грамматика говорещего: От замисла к высказыванию?*

Б. Н.: Въобще понятието „говорещ човек“ (*homo loquens*) съществува много отдавна. Проблемът се крие в това, че 99% от дейността на говорещия човек е скрита: това е дейността на мозъка. И тя може да се изследва от езиковедите само ако се кооперират с психолозите (а и с логиците, и с неврофизиолозите). Днес е много популярно понятието *черна кутия*: става дума за някакво устройство (уред, механизъм, прибор), работата на което може да се проучва само въз основа на информацията, която постъпва в него („на входа“), и информацията, която излиза („на изхода“). Иначе казано, не можем да надникнем вътре в работещия механизъм. Ако го направим, той ще престане да работи. Черната кутия – това именно е нашият мозък. И днешната психолингвистика с помощта на много фини експерименти се стреми да узнае какво става в главата на човека, когато някаква вътрешна интенция (желание, замисъл, емоционален стимул и под.) се превръща на изхода в звучаща реч. И обратно, какво е необходимо, за да може човек да разпознае звуковата верига и да я свърже със съответния смисъл (това е дейността на слушащия). Тези психолингвистични опити изискват и теоретична обосновка. Навремето, през 1961 година, американският учен Чарлс Хокет публикува статията *Grammar for the Hearer*, тоест *Грамматика на слушащия* (или „за слушащия“), която предизвика голям интерес и дискусии. Ето, и аз се опитах от други методологични позиции да моделирам дейността на човека, който говори или пише. Така се появи моята книга *Грамматика говорещего* (първо издание – 1994 г.).

Т. Д.: Една от Вашите книги е озаглавена *Речевая свобода и языковая игра*. Способен ли е езикът с цялата си структурно-стилистична сложност да ограничи *говорещия*?

Б. Н.: Не, *Речевая свобода и языковая игра* е заглавието на една моя статия, отпечатана в московското списание „Русский язык“ (2010, № 21). А действително имам и книга, посветена на същата проблематика. Тя се нарича на руски *Игра на гранях языка* (на български – нещо като *Игра със страните на езика* или *Игра на пределите на езика*). Човешкият език е много мека, гъвкава система. Той съдържа определен брой твърди, строги правила, които не бива да се нарушават. Например съставът на фонемите и дори на морфемите е практически установен, ограничен. Тук говорещият се намира в затворен кръг, свободата му е минимална. Що се отнася до думите и техните форми, до строежа на изречението, свободата на избора е значително по-голяма. Например

вместо *твърдо* правило мога да кажа *строго, сурово...* Друг пример: има ситуации, когато говорещият може да употреби или да не употреби членната форма и разликата ще е минимална. *Отиват си години* или *Отиват си годините* – и двата варианта са възможни.

Обаче трябва да се отчитат и условията, в които се извършва комуникацията. Ако условията са много „предразполагащи“, стимулиращи (например разговарят двама стари приятели и никой и нищо не им пречи на разговора), човек може да наруши дори и някое строго правило. Той не се страхува, че ще бъде „глобен“ от събеседника с неразбиране или със свиване на веждите. Ситуацията му дава повече речева свобода. Обаче защо той избира този път – пътя на езиковия риск? Възможно е да иска да се пошегува, да поиграе със словото, да напомни на събеседника си за душевната близост между двамата: *Аз знам, че така не бива да се говори. И ти го знаеш. Обаче щом и двамата го знаем, защо пък да не кажем точно така, напук на всички?* И се появява нещо от рода на: *„Много мерси! – И аз мерси!“...*

Т. Д.: Бихте ли посочили трите славянски езика с най-висока степен на прагматичен потенциал?

Б. Н.: Въпросът е много интересен. Мисля, че в различни условия (различни времена, различни страни, дори и за различни хора) прагматичният потенциал на един и същи език може да се променя. Трудно е да се оспорва привлекателната сила на руския език. Все пак „зад“ руския език стои една от най-богатите световни литератури (не само художествена, а и научна, включително философска), стоят богата култура и история. В края на краищата това е един от най-разпространените езици в света. В днешния свят, подчинен на идеята за глобализацията, съществува такова иронично изречение: „Руският език е английски за бедните“. В известен смисъл това е вярно: ако не знаеш английски, знай поне руски – това може да ти помогне в редица ситуации.

В условията на Беларусия (сегашната Беларус) най-голям прагматичен потенциал притежава полският език. И не само защото чрез него са представени богата литература (само ако говорим за Нобеловите лауреати по литература, те са четирима!), история и култура. Просто Полша е наша съседка и много хора, включително млади хора, студенти имат някакви роднински връзки (поне далечни) или търсят икономически контакти, или искат да отидат там да следват... При това Полша е голяма държава с население около 40 млн. жители. Немалко значение има и международният авторитет на страната, и състоянието на икономика-

та ѝ. Всъщност зад прагматичния потенциал на езика се крие потенциалът на държавата, на народа, на културата.

В това отношение трябва да констатирам със съжаление, че България през последните десетилетия частично изгубва своя авторитет в постсъветското пространство. Естествено, българският език ни най-малко не е виновен за това. Точно обратното: българският език запазва и засилва своята притегателна сила главно в исторически аспект. Кирило-Методиевата проблематика продължава да буди интерес сред учените, организират се конференции и се печатат монографии и сборници...

Т. Д.: *В Теория языка* лансирате тезата, че самата граматика е базирана на максимално обобщена класификация на явленията. В каква степен това влияе стереотипизиращо на граматичната структура?

Б. Н.: *Теория языка. Вводный курс* е учебно помагало за нашите студенти филолози, издадено и преиздавано в Москва. От една страна, се стремях книгата да бъде максимално ясна и достъпна, да разпалва интерес към уж известните езикови факти. От друга страна, исках да въведа читателя в кръга на теоретичните проблеми на съвременната лингвистика. Един от тези проблеми е функцията на езика и на неговите съставни части. Смятам, че граматиката наистина служи за категоризиране на явленията. Тя предоставя на носителя на езика готова максимално обща класификация на реалиите: това например е нещо определено, а това – неизвестно. Това са живи същества, а това са предмети. Това е цялост, а това е част. Това е постоянно качество, а другото – променливо, и т.н. Обобщението е съставна част на стереотипизиращите процедури, толкова характерни за човешката психология. И посочените граматични класове служат за основа при представяне в речта на безброй най-различни конкретни ситуации. От граматична гледна точка конструкциите *корица на книгата*, *джоб на сакото* и *чистачки на колата* са едно и също, те реализират един и същ тип отношения между предметите. Както казва един съвременен поет от Русия:

„Грамматика есть бог ума,
Решает всё за нас сама.“

Т. Д.: В най-ново време разглеждате евфемизмите в историята и съвременното общество. Скрит или явен е прагматичният пласт при този тип думи?

Б. Н.: Евфемизмите са класът думи с най-явно изразен прагматичен компонент. Защо възникват евфемизмите, кога ги употребяваме? Евфе-

мизмите са заместващи, смекчаващи названия, които употребяваме, когато не искаме да обидим или да изплашим околните (и себе си). Значи, по този начин човек коригира (или регулира) отношенията със събеседника си и това е чиста прагматика. Евфемизмите са много старо явление. И то прогресира във връзка с развитието на обществото и системата на неговите стилови средства. Вместо *умрял* можем да кажем *отишъл си*, вместо *дебел – пълен*, вместо *бандити – борци*, вместо *porno филм – филм за възрастни*, и т.н.

Т. Д.: Автор сте на статията *Лингвистика поезии: прозрения и заблуждения* (2012). Вижда ли лингвистичният анализатор безграничие в параметрите на поезията, или констатира модели и схеми в създаващата се на пръв поглед представа за отвореност на поетическия текст?

Б. Н.: Не си бях поставил толкова сериозни и глобални задачи. Статията ми съдържа наблюдения върху това как поетите възприемат и третират граматичните явления. От една страна, това е частен случай от споменатата „наивна лингвистика“. От друга страна, поетът не е обикновен носител на езика; неговият талант (говоря за истинските поети, които не са чак толкова много) и интуицията му позволяват да „надникне“ в дълбините на езика, да осъзнае граматичните факти по някакъв особен начин. Това е вълшебен дар на предвиждането, който би трябвало да се изследва в рамките на особена „поетическа лингвистика“. Впрочем изтъкнатият руски филолог Роман Якобсон вече е писал за „лингвистиката на поезията“.

Т. Д.: Сред новите Ви публикации се откроява и темата за значението на падежа, предложно-падежните форми. Морфологична или морфосинтактична категория е падежът?

Б. Н.: Падежът е несъмнено морфосинтактична (или даже повече синтактична) категория. Езиците, които разполагат с категорията падеж, имат по-свободен словоред и могат чрез падежните форми да изразят редица допълнителни значения. Това са предимствата на падежа. Обаче всички българи, които изучават руски език, знаят колко проблеми са свързани именно с падежните окончания. (Един българин точно така ми каза: „Я говорю по-русски, только без падежей“.)

Системата на падежите, колкото и да е известна, още не е проучена детайлно. Свидетелство за такова твърдение са продължаващите дискусии по въпроса за това колко падежа има в руския език. Според някои

учени (А. А. Зализняк и др.) – не шест, а осем или девет. И това мнение има основания, за които сега няма да говоря.

Но главното, към което исках да привлека вниманието в своите последни публикации, е тезата, че системата на предлозите не бива да се разглежда отделно от падежните форми. Фактически предлогът образува заедно с падежната флексия особена съставна форма (конфикс) със свое значение. Тази идея беше ясно представена от известния полски езиковед Йежи Курилович. Но тогава към 6-членната (или дори 9-членната) система на руските падежи трябва да се добавят няколко десетки (ако не стотици) предложно-падежни форми. Само тогава ще получим по-пълно описание на словоизменението на руското съществително име.

Т. Д.: В семейството на падежните славянски езици българският език стои безпадежен – дава ли му тази негова особеност предимство?

Б. Н.: Вече засегнах този въпрос в един от отговорите. От една страна, безпадежността е предимство. Понякога и нашите студенти българисти така се отнасят първоначално към българската граматика: „Блазе ни, не трябва да учим падежи!“. Обаче това предимство е относително, защото се компенсира с изобилието от предлози и други граматични сложности. И първоначалната наивна радост се заменя с угриженост.

Въобще няма „добри“ (лесни за изучаване) и „лоши“ (трудни за изучаване) езици. Всеки език съответства на менталността и емоционалността на своя народ и трябва така или иначе да изрази определен (горе-долу един и същ) обем информация. А по какъв начин ще бъде възплътена и предадена тази информация – това е друг въпрос.

Т. Д.: Говорейки за живота и приключенията на думите в *Игра на гранях языка*, изразявате предизвикателната метафорична мисъл за сложните отношения между плана на съдържание и плана на изразяване с паралел към сложността в съпружеската двойка. Интуитивно ли бе създадена тази метафора?

Б. Н.: Въпросът е малко провокативен, защото предполага определен опит в съпружеския живот. Но опирайки се на моя опит (а съм женен повече от 50 години), смятам, че имам право на такива паралели. Пиша в книгата си, че езиковият знак (в най-типичния случай – думата) има две страни: план на съдържание (значение) и план на изразяване (форма). И ако само един от тези два плана се промени („изневери“),

езиковата единица все пак се запазва, само че с променена форма или значение. Ако пък се променят и двете страни, пред нас е нова лексикална единица, нова дума. Предишното „семейство“ вече не съществува. Според мен метафора като метафора, бива си я.

Т. Д.: Приемате ли дефиниция от типа „Съвременният говорещ човек е моделиер в езика“?

Б. Н.: Не бих казал, че харесвам тази дефиниция. Преди всичко какво значи *моделиер*? Ако става дума за това, че съвременният човек притежава голяма свобода по отношение на езика и може да го използва по различен начин, то да, съгласен съм. За това вече стана дума. Но тогава аз бих избрал друго определение: *творец, личност, художник...* Обаче пак трябва да напомня, че свободата на говорещия човек е относителна и тя е обусловена не само от личността на човека, а и от обстоятелствата и целите на общуването.

Т. Д.: Споделяте тезата, че науката стига в определен момент до преценка на ценностите и постиженията. Кои фактори превърнаха антропоцентричната парадигма в една от доминантите на съвременното езикознание?

Б. Н.: Въпросът е доста интересен и сложен. Смятам, че има няколко фактора, довели до съвременното състояние на лингвистиката, при което учените изучават не толкова езика, колкото човека в езика. На първо място, основните европейски езици вече са описани достатъчно подробно и тук надали могат да се очакват някакви революционни резултати. Друга причина: постепенното демократизиране на обществото предполага да се отделя повече внимание на човека като личност – на неговото мислене, общуване, поведение... И антропоцентричната парадигма на съвременното езикознание естествено се вписва в този ред.

Т. Д.: В издадените Ви лекции по лингвистична прагматика определяте прагматиката като интегративна дисциплина, включваща постиженията на реториката, стилистиката, социо- и психолингвистиката. Погледнато в този смисъл, влиза ли прагматиката в сбора от аргументи, доказващи интердисциплинарния характер на съвременната наука, в това число и на хуманитаристиката?

Б. Н.: Езикознанието отдавна е прекрачило рамките на тясна наука за езиковите форми. То се обединява с философията (философия на езика), с неврофизиологията (невролингвистика), с географията (лингвогеография), с психологията (психолингвистика), с математиката (лингвисти-

ческа статистика) и т.н. И най-интересни научни резултати обществото може сега да очаква именно от тези „междинни“ дисциплини. Лингвистичната прагматика е още едно свидетелство за интердисциплинарния характер на съвременната наука. Нейният интегративен характер е от полза и за езиковедите, и за психолозите, и за социолозите.

Т. Д.: Читателите, които не са увлечени от теоретичните сюжети на лингвистиката, сигурно ще се учудят на формулировката Ви, че лингвопрагматиката представлява сериозен интерес за работещите в сферата на комуникативната ефективност, пиара, рекламата?...

Б. Н.: Това е продължение на предишния въпрос. Лингвопрагматиката е не само теоретична дисциплина, която разглежда отношението на езиковия знак към човека и на човека към използването на знака. Тя предвижда различни ситуации в общуването и дава препоръки: кои речеве актове са подходящи или неподходящи за случая, как може да се избегне речевият конфликт, кога човек започва да разбира, че става обект на езикови манипулации, какво нещо е лъжата и т.н. Всеки човек, който иска да постигне успех в комуникацията си, трябва да се запознае с основите на лингвопрагматиката. Той трябва да има представа с кого, кога, с каква цел, по какъв начин общува.

Т. Д.: С какъв художествен образ ще опишете психолингвистиката?

Б. Н.: Един образ вече ви предложих, макар и да не е чисто художествен. Това е черната кутия – сложен механизъм, за устройството на който можем да съдим само „отвън“. Това е обектът на психолингвистиката. Ако пък става дума за някакви визуални образи, изображения, идват ми наум картините на испанския сюрреалист Хуан Миро – с безброй цветни точки и петна, обаче след известно време този хаос като че ли се подрежда и в съзнанието изплува определена хармония...

Т. Д.: Как започнахте съставянето на *Лингвистически задачи*?

Б. Н.: Това беше резултат от моя преподавателски опит. Разбирах, че за студентите са нужни не само упражнения, но и задачи, които изискват определено умствено напрежение. Това се казва евристичен компонент. И най-много ценя ония задачи, когато студентът, като реши някоя от тях, се удря по челото и вика: „А! Ами то било много просто!“ или „Стига бе! Та аз го знаех! Как не ми идваше наум!“.

Първите сборници със задачи публикувах без отговори. И когато моите колеги, използвайки сборниците по време на часовете по езикознание, идваха при мене с молба да разясня някои въпроси, аз им отговарях:

„Абе и аз не знам!“. И това невинаги беше шега. Работата е там, че някои от задачите допускат двойно (или дори тройно) решение. Нали езикът е гъвкава система! И оттогава се старая да публикувам задачите, като в края на книгата давам и отговорите (понякога двойни или тройни – тоест възможни варианти). Повечето от задачите са основани върху руски материал, но понякога присъстват и съпоставки с българския.

Т. Д.: Кой е Вашият отговор на въпрос 1 от тази книга: „Сравните следуюшие наиболее распространенные определения языка:

Язык – средство общения людей между собой.

Язык – средство выражения мыслей и чувств.

Язык – средство хранения информации.

Язык – система знаков.

Язык – социальное (общественное) явление.

Язык – объект языкознания (лингвистики).

Какое из этих определений кажется вам наиболее удачным?“

Б. Н.: Всички посочени определения са верни. Всъщност те всички са свързани вътрешно, като че ли се подразбират едно друго. Но ако ги сравняваме, аз бих избрал от тая колекция първото определение като най-сполучливо.

Т. Д.: Къде виждате себе си, ако не бяхте избрали филологията?

Б. Н.: Това са областите психология, социология, приложно изкуство, поезия. Но аз и сега така или иначе засягам в своята дейност всички тези области.

Т. Д.: Кои фактори изграждат мисълта на езиковеда?

Б. Н.: Преди всичко езиковедът трябва да бъде внимателен (наблюдателен) и обективен. Не бива неговите пристрастия да определят подхода му към речевите факти. В езика няма нищо „мръсно“ или „лошо“ – всеки факт е подходящ за мястото си и всеки е интересен за науката.

Второ, значителна роля за мисловната дейност на езиковеда изиграва школата. Имам предвид не само неговото образование, научни ръководители, участие в научни проекти и т.н., а и литературата, която чете и с която съотнася собствените си идеи.

И трето, да не забравяме за съществуването на Негово Величество Случая. Имам предвид, че понякога научните озарения и открития стават в резултат на съвпадане на някои случайни фактори: човек се е оказал на определено място, в определено време и в обкръжение от определени хора...

Спомням си – още през 70-те години сред преподавателите в нашия Беларуски университет се разпространяваше анкета, в която имаше и такъв въпрос: „В какви условия най-добре протича научната Ви работа (обмисляне, генериране на идеи и т.н.): в работния кабинет, вкъщи, на друго място?“. И моят шеф Адам Супрун отговори: „Най-добре ми тече мисълта, когато се разхождам из гората“. Вярвам му.

Т. Д.: Вашата трактовка на понятието лингвистична школа?

Б. Н.: Аз съм категорично против, когато днес изследователи, обединили се около някой по-известен учен, наричат себе си „школа“ (дори ако традицията на научните изследвания при тях наброява вече няколко десетилетия). В Русия има много такива примери: говори се за „Тамбовска школа“, „Саратовска школа“ и др. В България съм чувал и израза „Пловдивска школа“. Според мен школата представлява цяло методологично направление в науката. В цялата славянска лингвистика има не повече от пет-шест школи...

Т. Д.: Видяна архитектурно, лингвистиката има много входи – кой е най-осветеният?

Б. Н.: Най-осветеният е този, към който се стремят повече хора. А това е практическото овладяване на езика. Другояче казано, най-престижни области на езиковедството стават тия, които са свързани с практиката. Вече забравяме за много модерния някога машинен превод (макар че тази задача не е напълно решена), за автоматичното реферирание на текста, за проучването на езиковата еволюция и етимологията... На първо място излизат преводът и преподаването на чужди езици.

Т. Д.: Любимите Ви заглавия в езиковедството?

Б. Н.: Ако имате предвид трудовете, към които редовно се обръщам, които чета и препрочитам, а също така препоръчвам на младите си колеги, ще назова за по-кратко само авторите. От западните учени това са Вилхелм фон Хумболт, Ото Йесперсен, Жозеф Вандриес, Йохан Лео Вайсгербер, Шарл Байи. От руските – Р. О. Якобсон, Л. В. Щчерба, А. М. Пешковски, М. В. Панов. За българските да не говоря, защото това е, тъй да се каже, моят хляб: с тях работя постоянно и не мога да ги преценя обективно.

Т. Д.: Впечатленията Ви от Пловдив?

Б. Н.: Идвал съм в Пловдив през 70-те – 80-те години на миналия век два пъти, но все за много кратко време: един-два дни. И този път, като дойдох във връзка с почетното звание „доктор хонорис кауза“,

присъдено ми от Пловдивския университет (октомври 2015 година), за съжаление, прекарах тук само два дни. Обаче имах прекрасна екскурзия из Стария град, който е наистина вълшебен. Надявам се, че удостояването на Пловдив със „столица на европейската култура“ (така ли звучи точно?) ще допринесе още повече за разхубавяването на тоя прекрасен град. Трябва да добавя, че идването ми в края на миналата година послужи също така за укрепване на нашите научни връзки с пловдивските колеги. Сърцето ми се пълни с благодарност и пожелания за успех!

Разговора води Тенчо Дерекювлиев